

Μένουμε άνθρωποι - Γινόμαστε άνθρωποι

Ορθοδοξία / Βιοηθική

Μητροπολίτης Μεσογαίας & Λαυρεωτικής Νικόλαος Χατζηνικολάου

ΜΕΝΟΥΜΕ ΑΝΘΡΩΠΟΙ - ΓΙΝΟΜΑΣΤΕ ΑΝΘΡΩΠΟΙ^[1]

Πριν από ο,τιδήποτε άλλο, θα ήθελα να εκφράσω δημόσια και την έκπληξη για την τιμή, και την ευγνωμοσύνη μου για την ευμενή κρίση και ευνοϊκή ανα-γνώριση. Γνωρίζω πολύ καλά ότι σε όλη αυτήν την πράξη και απόφαση της ανά-δειξης μου σε επίτιμο διδάκτορα του Παντείου Πανεπι-στημίου υπάρχει μια υπερ-βολή. Ούτε αξίζω κάτι τέτοιο ούτε και ο χαρα-κτήρας της ζωής μου δικαιολογεί μια προσδοκία αναγνώ-ρισης αυτού του τύπου. Αυτό που τελικά το επέβαλε δεν είναι ασφαλώς η αξία μου, αλλά η ευγένεια και αγάπη σας. Ξεκινώ λοιπόν με αυτήν την δημόσια ομολογία και προχωρώ με την έκφραση της ειλικρινούς ευγνωμο-σύνης μου.

Είναι σημαντικό για μένα, 90 ακριβώς χρόνια από την ίδρυση εδώ της πρώτης Σχολής πολιτικών επιστημών στην Ελλάδα, 90 χρόνια από τον θάνατο του Αλέ-ξανδρου Πάντου, τον Ιούνιο του 1930, να τιμώμαι στον χώρο αυτόν των

οραμάτων και των ελπίδων του, που σχεδόν για έναν αιώ-να παράγει γνώση και προάγει τη σοφία, και να πατώ στο βήμα αυτό που σφρα-γί-στηκε από τον λόγο χαρισματικών δασκάλων και φιλοξένησε διάσημους επιστήμονες, εξέ-χουσες προσωπι-κότητες, σπά-νιους ανθρώ-πους της πολιτικής, της φιλοσοφίας και του πνεύ-ματος.

Νομίζω πως όλα αυτά δεν είναι ούτε αναλήθειες ούτε και υπερβολές από μέρους μου. Θεωρώ υπερβολή την τιμή μου. Αυτό που εσείς κάνατε, όχι αυτό που εγώ λέω. Σας ευχαριστώ. Ιδιαίτερα εσάς, κα Πρύτανη, που σας γνωρίζω και έχουμε συνεργαστεί εδώ και περισσότερο από είκοσι χρόνια και που σας θεωρώ ακένωτη πηγή γνώσεων, σοφή δασκάλα και εμπνευστή μου στη βιοηθική γνώση και ισόρροπο σκέψη και όχι μόνον. Σας ευχαριστώ για την υπερβολή των καλών σας αισθημάτων απέναντί μου.

Μένουμε σπίτι! Μένουμε άνθρωποι!

Η σημερινή τελετή γίνεται κάτω από ειδικές συνθήκες λόγω της πανδη-μίας του κορωνοϊού, που κυριολεκτικά έχει αναστατώσει τον κόσμο, έχει ανα-ποδο-γυρίσει τις ισχυρές οικονομίες, έχει ανα-τρέψει την ισορροπία όλων των βασικών κοινωνικών δομών, έχει καταργήσει διαχρονικές σταθερές, έχει δώσει άλλη διά-σταση στις ανθρώ-πινες σχέσεις, έχει επηρεάσει την εκπαί-δευση, έχει προκαλέσει ιδιόμορφες ψυχολογικές κα-ταστάσεις φόβου, ανασφά-λειας και καχυποψίας, έχει ανα-δείξει την ψηφι-α-κή παντοδυναμία, επιπλέον δε έχει προξενήσει πλήθος ερωτη-μάτων, συγ-κρού-σεις δικαιωμάτων και επίμο-νους προβληματισμούς στη φιλοσοφική σφαίρα.

Το σύνθημα που κυριάρχησε στην παγκόσμια προσπάθεια αναχαίτισης της μετάδοσης της ασθένειας ήταν το «Μένουμε Σπίτι». Το ερώτημα όμως που ήρθε στην επιφάνεια έχει να κάνει με τις συνέπειες των εκτετα-μένων περι-οριστικών μέτρων. Τι μπορεί να σημαίνει το δεν βγαίνουμε από το σπίτι. Τι κερδίζουμε και τι χάνουμε. Τι είναι ο άνθρωπος, τι σημασία έχει η εικόνα και το πρόσω-πό του, που τώρα υποχρεωνόμαστε να καλύψουμε, πώς αξιολο-γούνται οι ανθρώπινες σχέσεις και η αμεσότητα της επικοινων-νίας τώρα που αυτά διαταράσσονται, ποιες οι συνέπειες ενός επιβεβλη-μένου ψηφιακού ελέγχου, ποιες οι αντοχές των δημοκρατικών θεσμών, πώς ιεραρχούνται οι αξίες και οι ανάγκες κ.ά.

Όλα αυτά σε μία εποχή κατά την οποία οι εξελίξεις της γενετικής, η δυνα-τότητα τεχνολόγησης των βιολογικών δομών, η σύζευξη τεχνητού και βιο-λογικού στο ανθρώπινο σώμα, οι τεχνολογίες ενίσχυσης του νευρικού και γενετικού κυττά-ρου, η ρομποτική, η εκπληκτική διεισδυτι-κό-τητα της πληρο-φορικής, η νανο-τεχνο-λογία, η τεχνη-τή νοημοσύνη, όλο και περισσό-τερο περι-θωριοποιούν τις ανθρωπι-στικές επιστήμες, προμηνύουν μια κα-θο-ριστική αλλοίωση της ανθρώπινης ταυτό-τητας και προδιαγράφουν τον νέο άνθρωπο, τον τεχνολογικό και ψηφιακό άνθρω-πο, τον μετα-άνθρωπο, ο οποίος φαίνεται να παίρνει τη σκυτάλη από τον homo sapiens και να υπόσχεται ανατροπή των πάντων, ακόμη και της ψυχο-νευρο-βιολογικής οντολογίας του.

Αξίζει να αναφερθεί η σχετικά πρόσφατη εκτίμηση του Προέδρου και Ιδρυτή του Παγκοσμίου Οικονομικού Φόρουμ Klaus Schwab, ότι «η Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση τελικά, θα αλλάξει όχι μόνο ότι κάνουμε, αλλά και το ποιοι είμαστε. Θα επηρεάσει την ταυτότητά μας και όλα τα ζητήματα που σχετί-ζονται με αυτήν:

την αίσθη-ση της ιδιωτικότητας, την έννοια της ιδιοκτησίας, τα καταναλωτικά μας πρότυπα, τον χρόνο που αφιερώνουμε στην εργασία και την αναψυχή και το πώς αναπτύσσουμε τη σταδιοδρομία μας, καλλιεργούμε τις δεξιότητές μας, συναντούμε ανθρώπους, και καλλιεργούμε σχέσεις»[2].

Το ερώτημα λοιπόν που αναδύεται είναι το ποια είναι η αξία του ανθρώπου, ποια η ταυτότητά του και αν τελικά θέλουμε να την αλλάξουμε ή προτιμούμε να μείνουμε άνθρωποι ή και να γίνουμε όντως άνθρωποι. Μήπως τελικά το πρώτιστο ανθρώπινο δικαίωμα είναι η προστασία της ταυτότητάς του;

Ετυμολογία της λέξης άνθρωπος

Η ετυμολογία της λέξης άνθρωπος φαίνεται πως είναι αρκετά δύσκολη και αβέβαιη. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι προέρχεται από το άνω-θρώσκω, βλέπω ψηλά. Η ερμηνεία όμως αυτή, όσο και αν έχει ελκυστική σημασιο-λογία, φαίνεται πως είναι κάπως αυθαίρετη. Ίσως ορθότερη είναι η άποψη ότι προέρχεται από τη λέξη άνθρωπος (άνηρ + ώψ (αυτός που έχει ανδρική όψη). Και αυτό όμως δείχνει να παρουσιάζει τα προβλήματά του.

Σημασία της λέξης άνθρωπος

Σε τελική ανάλυση, αυτό που έχει σημασία δεν είναι η ετυμολογική προ-έλευση της λέξης όσο η έννοια που αποδίδεται σε αυτήν.

Στην Αντιγόνη του Σοφοκλέους φέρεται ο Αίμονας να μιλάει στον Κρέοντα και να του λέγει: «...θεοὶ φύουσιν ἀνθρώποις φρένας / πάντων ὅσ' ἐστὶ κτη-μάτων ὑπέρτατον...», οι θεοὶ χαρίζουν στον άνθρωπο το νου, το πιο μεγά-λο απόκτημά του απ' όλα όσα υπάρχουν[3].

Στον δε Κρατύλο του Πλάτωνα αναφέρεται: «...μόνον τῶν θηρίων ὀρθῶς ὁ ἄνθρωπος "ἄνθρωπος" ὠνομάσθη, ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε», από τα θηρία μόνον ο άνθρωπος σωστά ονομάστηκε άνθρωπος, ο εξετάζων όσα έχει δει[4].

Είναι ενδιαφέρον ότι ο Πλάτωνας αλλού αναφέρει το εξής χαρακτη-ρι-στικό: «Οὐκ ἔστι τὸ τυχόν ...ἀνθρώπου ἐπαγγελίαν πληρῶσαι... Τί γάρ ἐστὶν ἄνθρωπος; ζῶον λογικόν. Εὐθύς ἐν τῷ λογικῷ τίνων χωριζόμεθα; Τῶν θηρίων, τῶν προβάτων καὶ τῶν ὀμοίων. Ὅρα οὖν μήτι πως ὡς θηρίον ποιήσης· εἰ δὲ μή, ἀπώλεσας τὸν ἄνθρω-πον, οὐκ ἐπλήρωσας τὴν ἐπαγγελίαν»[5], πρόσε-χε να μην ενεργείς όπως τα ζώα, διαφορετικά έχεις χάσει τον άνθρωπο (την ταυτότητά σου), απέτυχες να κατά-ξιώσεις την αποστολή σου. Με άλλα λόγια ο νους και το λογικό, το εξεταστικόν και το αυτεξούσιον αποτελούν όχι μόνον κοσμή-ματα του ανθρώπου, αλλά ιδιώματά του, που μάλιστα τον διαφοροποιούν από τα ζώα. Το να μείνει κανείς ζώο είναι κατάντημα, το να γίνει άνθρωπος είναι τιμή[6]. Ο άνθρωπος είναι κάτι μεγά-λο που κερδίζεις ή χάνεις, κάτι που μπορεί να κατέχεις ή και να

απωλέσεις. Άνθρωπος είναι κάτι που είσαι, αλλά κυρίως κάτι που γίνεσαι. Όπως λέγει και ο Μένανδρος, «ὡς χαρίεν ἐστ' ἄνθρωπος ὅταν ἄνθρωπος ᾖ».

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελληνική γλώσσα είναι η μόνη στην οποία ο άνθρωπος χαρακτηρίζεται στη βάση των νοητικών του ικανοτήτων, των πνευματικών του χαρακτηριστικών. Αντίθετα, όλες οι λατινογενείς διάλεκτοι και γλώσσες τον χαρακτηρίζουν βάσει της υλικότητάς του, της χοϊκής υποστάσεώς του (homo, human, home, κ.λπ.). Αυτή η λεπτομέρεια καταδεικνύει και την αξιακή προτεραιότητα που δίνει η ελληνική γλώσσα και φιλοσοφία στον άνθρωπο. Άνθρωπος είναι κάτι που ξεπερνά τη βιολογικότητα.

Τι είναι ο άνθρωπος - Βιοηθική

Επειδή οι βιολογικές επιστήμες αναφέρονται στη ζωική διάσταση του ανθρώπου, το ερώτημα που τίθεται είναι πόσο η απολυτοποίηση της ζωικότητας και μηχανικότητας του ανθρώπου αλλοιώνει την οντολογική ταυτότητά του. Πάνω σε αυτή τη βάση θα μπορούσαμε να πούμε ότι διαμορφώνεται και η ταυτότητα της ηθικής σήμερα και κατ' επέκτασιν της βιοηθικής.

Μία πρώτη προσέγγιση θεωρεί τον άνθρωπο ως ανώτερο βιολογικό, εφή-μερο πλά-σμα, που η ιστορία του και η ύπαρξή του εξαντλούνται μέσα στον χρόνο και στην υλική κτίση. Ως «ζῶον λογικόν», όμως, κατά τον Πλάτωνα, οφείλει να αξιο-ποιήσει τη λογική ανωτερότητά του και να συμβάλει στην πρόοδο και εξέλιξη της γνώσης.

Σε μια άλλη προσέγγιση, η κοινωνία προβάλλεται ως μείζον αγαθό, στην ισορροπία και στην πρόοδο της οποίας ο κάθε πολίτης οφείλει να συνεισφέρει. Ο άν-θρωπος θεωρείται ως πολίτης, ως πολιτικό ον, ως κοινωνικό κύτταρο. Κατά τον Αριστοτέλη, ο άνθρωπος «φύσει μὲν ἔστιν ζῶον πολιτικόν»^[7], είναι από τη φύση του κοινω-νικό ον. Στη θεώρηση αυτήν, η ηθική αξία του ανθρώ-που αναφέρεται στο πώς συμπερι-φέρεται, στο πώς στοχάζεται και στο πώς σχετίζεται. Γι' αυτό και οι βασικές -ηθικές αξίες είναι η ισότητα, η δικαιο-σύνη, η αξιοπρέπεια, η αλληλεγγύη, το «ὠφελῆεν ἢ μὴ βλάπτειν» (Ιππο-κράτης).

Επιπλέον, πάλι κατά τον Αριστοτέλη, «πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέ-γονται φύσει»^[8], είναι στην φύση του ανθρώπου εγκατεστημένη η έφεση στη γνώση. Ο άνθρωπος μπορεί να ερευνά, να γνωρίζει, να βλέπει, να ορά· διεκ-δικεί τη γνώση, χωρίς να καταργεί το άγνωστο· ζει με τη δημιουργία, χωρίς να καταργεί το αδύνατο, είναι δημιουργικός. Στον κόσμο που ζούμε ποτέ δεν θα μάθει τα πάντα, ποτέ δεν θα κατακτήσει το τέλειο, ούτε το άπειρο, ούτε το αιώνιο. Αυτά υπάρχουν για να τα επιθυμεί, να τα διεκδικεί, να κατατείνει, να τα οραματίζεται, όχι για να τα κατορ-θώσει ή να τα καταργήσει. Η αξία του έγκειται πιο πολύ στην τάση παρά στην κατάκτηση του στόχου, στη δυναμική παρά στο τέλος. Πάνω σε αυτή την αλήθεια πατάει η φιλοσοφία, ο πολιτισμός, η επιστήμη, η τεχνολογία. Όχι το να φθάσεις στα όρια του κόσμου και να τα καταργήσεις, αλλά συνεχώς να τα κυνη-γάς και να αποδεχθείς την ύπαρξη των δικών σου ορίων, τα οποία προσπαθείς να μεταθέτεις. Ο άνθρωπος ζει κυρίως ορεγόμενος παρά γευόμενος την τελειότητα!

Σε μια τρίτη θεώρηση, κατά την οποία ο άνθρωπος έχει από μόνος του αξία, τότε παράγεται μία άλλη βιοηθική, όπου ηθικό είναι ό,τι οδηγεί στην δική του τελείωση, όχι απλά στην ισορροπία των κοινωνικών σχέσεων ή των δικαιο-ωμάτων του μέσα στην κοινωνία, χωρίς βέβαια αυτό να είναι δευτε-ρεύουσας σημασίας. Κυρίως όμως στην καλλιέργεια των αρετών, στο πλησί-ασμα του τέλειου, του άπειρου, του αιώνιου.

Εδώ, η βάση βρίσκεται στο ότι ο άνθρωπος δεν είναι απλά «ζῶον λογικόν», ή «ζῶον πολιτικόν», αλλά είναι «ζῶον θεούμενον», «ἐπόπτης τῆς ὀρατῆς κτίσεως, μύστης τῆς νοουμένης... ἐπίγειος καὶ οὐράνιος, πρόσκαιρος καὶ ἀθά-νατος, ὀρατὸς καὶ νοούμενος...»,

κατά τον Ιωάννη Δαμασκηνό[9]. Με άλλα λόγια, η αξία του αντλείται από τη δυναμική της σχέσης του με τον Θεό, από το ότι ο ορίζοντάς του επεκτείνεται προς το θεϊόν, αφού είναι πλασμένος «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν Θεοῦ»[10], και ο χρόνος του προς την αιωνιότητα, αφού ο Θεός είναι αιώνιος. Ο Θεός είναι υπαρκτός, είναι «ὁ ὼν»[11] είναι αληθινός και τέλος είναι μεθεκτός, κοινωνού-μενος. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος έχει θεϊκά χαρακτηριστικά -κατ' εικόνα Θεοῦ-, θεϊκή προοπτική, μπορεί δηλαδή να ομοιάσει με τον Θεό -καθ' όμοίωσιν Θεοῦ- και επιπλέον έχει τη δυνατότητα να κοινωνεί μετά του Θεού -ίνα γένησθε κοινωνοὶ θείας φύσεως[12]-, δηλαδή να περιχωρεί με τον Θεό, να προσλαμβάνει από τη δύναμη και την ενέργειά Του, υπερβαίνοντας στην ουσία τη φύση του, αλλά και τον θάνατο, τον χρόνο[13].

Συνεπώς, ηθικό είναι ό,τι ανοίγει αυτή την προοπτική και μη ηθικό ό,τι την αποκλείει. Η προστασία και στήριξη αυτής της αξίας του ανθρώπου αποτελεί τον πυρήνα της χριστιανικής βιοηθικής.

Η εξέλιξη της ζωής του ανθρώπου

Αυτού του τύπου η θεώρηση του ανθρώπου ως υπέρτατης αξίας παρή-γαγε ηθική, θρησκείες, φιλοσοφία, δίκαιο, πολιτισμό, πολύμορφη τέχνη και βοή-θησε τον κόσμο να συγκροτηθεί σε κοινωνίες. Αυτή οδήγησε και στην εξέλιξη της γνώσης και στην επιστήμη, βασιζόμενη στην αρχή ότι «πᾶσά τε ἐπιστήμη χωρίζο-μένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται»[14].

Είναι αλήθεια ότι οι ίδιοι οι καρποί των ανθρώπινων επιτευγμάτων, όλα τα παραπάνω, συνέβαλαν ουσιαστικά στην καλλιέργεια του ανθρώ-που. Η εξέλιξη όμως της επιστήμης και κυρίως των εφαρμογών της, δηλαδή της τεχνολογίας, στις μέρες μας, καίρια επηρέασε την ανθρώπινη ταυτό-τητα και έχει προ-καλέσει σοβαρή ανησυχία και διάλογο γι' αυτήν.

Στην αρχή ο άνθρωπος χρησιμοποιούσε τα δικά του χέρια και τα εργα-λεία, είχε άμεση συμμετοχή στην αξιοποίηση και λειτουργία των κατα-σκευ-ών του, η δε εξάρτησή του από τη φύση ήταν απόλυτα συμβατή με τη βιολο-γικότητά του. Μετά προχώρησε στην επινόηση των μηχανών. Αυτό περιο-ρίσε την αμεσότητα στη συμμετο-χικότητά του στα έργα του και παράλληλα διαμόρ-φωσε γύρω του ένα περιβάλλον τεχνητό, δημιούργημα δικό του, μερικό υπο-κατάστατο της φύσης. Άρχισε να εγκλείεται στον κόσμο του. Αυτόν κυρίως να βλέπει. Περιορίσθηκε ο έξω από τον άνθρωπο ορί-ζοντας. Ενώ αυξήθηκε η γνώση και η δύναμή του, σμίκρυνε, κόντυνε, η όρασή του.

Ακολούθησαν οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, οπότε πήραν ένα μέρος της σκέψης

του, την υπολογιστική σκέψη, και τώρα με την ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης ένα μεγάλο μέρος της δουλειάς του, ίσως το πιο σημαντικό, μπο-ρούν πλέον να το κάνουν οι μηχανές και καλύ-τερα. Ο άνθρωπος λιγοστεύει ακόμη περισσότερο. Γίνεται πιο αποτελεσματικός, αλλά λιγότερο άνθρωπος.

Χωρίς αμφιβολία η εποχή μας έχει κάτι το συναρπαστικό επάνω της. Ανα-καλύψεις όπως η διπλή έλικα του DNA ή ο ανασυνδυα-σμός του, η χαρτο-γράφηση του ανθρώπινου γονιδιώ-ματος και η δυνατό-τητα της επεξεργα-σίας του, το editing του γονιδιώματος, η τεχνολό-γηση του βιολογικού μικρο-κόσμου και των μηχανι-σμών αναπα-ραγωγής, οι παρεμβάσεις στη νανο-κλίμακα, οι τεχνο-λογίες ενίσχυ-σης του ανθρώ-που στο γνωσιακό επίπεδο, η ρομποτική απο-κατάστασή του, η τεχνη-τή νοη-μοσύνη, η μεταπή-δηση από τη διαχείριση της πληροφορίας στην επι-νόηση της μηχανικής ευφυΐας, όλα αυτά νομο-τελειακά μας οδηγούν στην ταλά-ντωση ανάμε-σα στον θαυμασμό για το ανθρώπινο πνεύμα και στον φόβο για της συνέπειες των ανθρώ-πινων τεχνο-λογιών. Ο άνθρωπος κινδυ-νεύει να κατα-σκευάσει αυτό το ομοίωμά του που θα τον αντικαταστήσει, που θα παγώσει τον πολιτισμό.

Από την άλλη πλευρά, τα επιτεύγματα της Αστροφυσικής είναι εξίσου ή και περισσό-τερο συγκλονιστικά, αλλά δεν προκαλούν φόβο. Αυτά προξενούν δέος. Και τούτο διότι το σύμπαν δεν τεχνολογείται. Ο άνθρωπος είναι μεγά-λος για να το μελετά, να το ανακαλύπτει και να το σπουδάζει, αλλά πολύ μικρός για να το αλλά-ξει, να προσπαθήσει να το διορθώσει, να το χαλάσει.

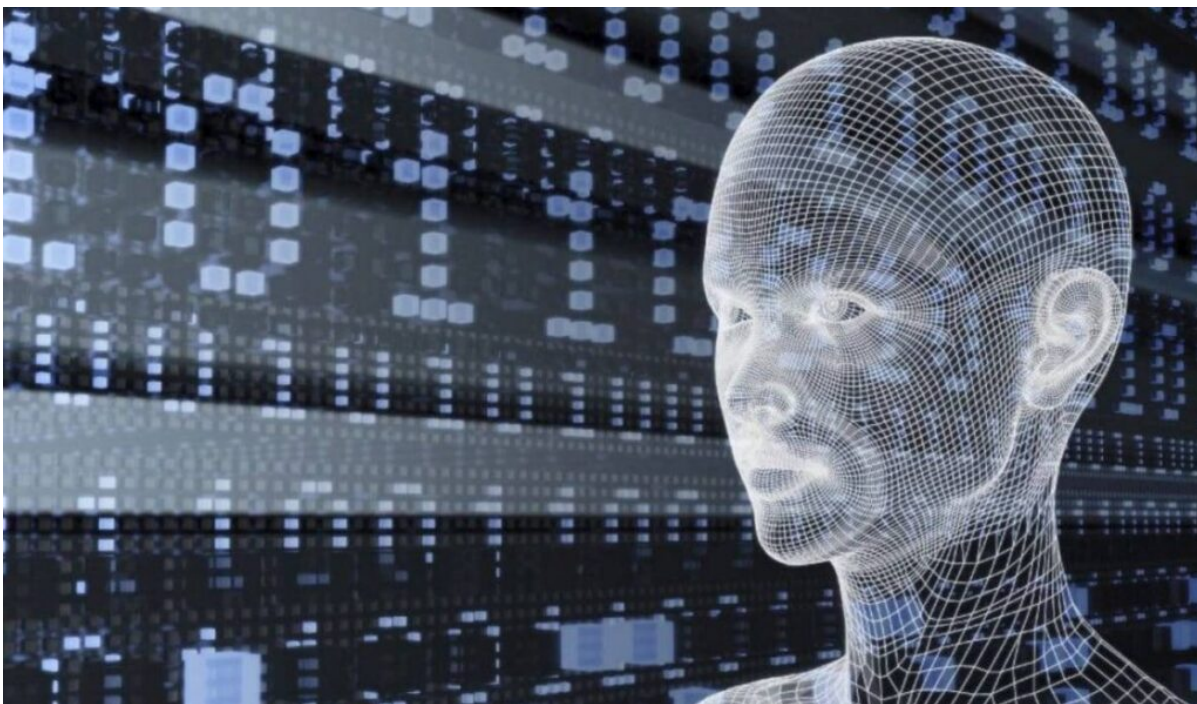
Η ακτινοβολία υποβάθρου, η ύπαρξη του σκοτεινού σύμπα-ντος, ύλης και ενέργειας που δεν φαίνονται, δεν εκπέμπουν, η ψηλάφηση των εσχα-τιών του, η ανακάλυψη των μελανών οπών, οι εντυπωσιακές ερμη-νείες φύσεως, προέλευσης και εξέλιξης του κόσμου, η ανίχνευση των βαρυτικών κυμά-των, η γνώση της φυσι-κής και των νόμων του, της ιστο-ρίας και εξέλι-ξής του, όλα αυτά επιτεύγματα της τελευταίας εκατοντα-ετίας, κυριολε-κτικά συναρπά-ζουν και μαζί με την καλπά-ζουσα φαντα-σία εκτινάσσουν την ανθρώπινη σκέψη σε περιοχές υπερβολικά δύσβατες.

Μαζί με το σύμπαν θαυμάζεις τον άνθρωπο, χωμένο κάπου στο που-θενά, που όμως σκέπτεται, που το παρατηρεί, που το σπουδά-ζει. Ως υλική ύπαρξη είναι τόσο μικρός συγκρινόμενος με το μεγαλειώδες σύμπαν. Κάτι μικρότερο από ένα γονίδιο, κάτι πιο ελάχιστο από ένα σωματίο, πιο λίγο από τη σκόνη. Ένα βιολογικό τίποτα, ένα υλικό μηδέν! Ένα όμως σκεπτόμενο σύμπαν ο ίδιος, ένα διαστελλό-μενο σύμπαν! Εδώ ο άνθρωπος κινδυνεύει να μην καταλάβει το μυστικό του, τον λόγο του, τη σχέση του μαζί του. Και ενώ μόνο καταλαβαίνει τους νόμους του, να

αισθανθεί ότι το κατακτά. Ότι είναι πιο μεγάλος από το άπειρο. Ότι έχει βρει την «θεωρία των πάντων»! Κινδυνεύει να έχει ξεγελαστεί από την αλαζονεία του. Να έχει χάσει τον... άνθρωπο.

Τεχνητή νοημοσύνη

Εκεί που περισσότερο προκαλείται η ανθρώπινη ταυτότητα είναι στον τομέα της Τεχνητής Νοημοσύνης, η οποία στην ουσία είναι Υπολογιστική Ευφυΐα. Έτσι, κατασκευές, όπως το λεγόμενο Artificial Intelligence Robot Companion, ένα εξελιγμένο υποκατάστατο ανθρώπινης παρουσίας, θα μπορούσε να δημιουργήσει σχέση νοσηρής φύσεως, λάθος ερμηνεία του ανθρώπου. Αλλά και γενικότερα σε κάθε μηχανικό εικονικό είδωλο του ανθρώπου, ακόμη και η σκέψη περιορίζεται στο επίπεδο της τεράστιας μνημο-νικής κατά-γραφής, η κριτική ικανότητα συρ-ρικνώνεται σε λήψη στατιστικών αποφά-σεων, η συνείδηση εκφυλίζεται σε αντί-ληψη, η επικοινωνία σε ανταλ-λαγή μηνυ-μάτων. Προ-φανώς ούτε στην ιδανική της μορφή μια τέτοια μηχανή δεν θα μπορούσε να περιέχει έν-νοιες όπως ελευ-θερία, ηθική, αρε-τές, συναι-σθήματα, ελατ-τώ-ματα, πρωτότυπη δημιουργία, αισθητική, πολιτισμός. Άραγε πώς καταντάει ο άνθρωπος χωρίς αυτά;

Το χειρότερο από όλα είναι η μεγαλομανής φαντασία. Είναι η λαχτάρα για την δημιουργία υπερ-ευφυΐας[15]. Στην πραγματικότητα, η μεγαλύτερη σύγχυ-ση απ' όλες βρίσκεται μεταξύ ευφυΐας και συνειδήσεως. Η ευφυΐα δεν είναι συνεί-δηση, ούτε καν νοημοσύνη. Στις τελευ-ταίες δεκα-ετίες υπήρξε τεράστια πρόοδος στην ευφυΐα των υπολογιστών και εντελώς μηδενική εξέλιξη στην συνείδησή τους. Ο κίνδυνος είναι τελικά να βρεθούμε σε έναν κόσμο όπου η ευφυΐα θα αξίζει

περισσότερο από τη συνείδηση η σε έναν κόσμο με υπερ-ευφυΐα δίχως συνείδηση [16].

Πολύ δε πιθανόν, πολύ εύκολα η ΤΝ να δημιουργήσει ένα νέο πολιτικό και οικονομικό σύστημα που θα χάσει το κίνητρό του να επενδύει στους ανθρώπους, διότι αυτά που χρειάζεται θα τα κάνουν καλύτερα οι μηχανές. Ο άνθρωπος θα έχει χάσει την πολιτική και οικονομική του αξία! Γενικά καθώς μειώνεται η αναγκαιότητα του ανθρώπου, υποβαθμίζεται η αξία του.

Η ανθρώπινη φύση κυριαρχείται από τρεις τάσεις: η μία είναι η ορμή προς την γνώση[17]: αυτή θεμελιώνει την επιστήμη-γνώση, την κατανόηση και ανακάλυψη του κόσμου. Δεύτερη είναι η ανάγκη για δημιουργία: αυτή οδηγεί στην τεχνολογία, εφευρέσεις και τεχνολόγηση του κόσμου. Υπάρχει και μία τρίτη: είναι η υπαρξιακή δίψα, η αναζήτηση του σκοπού, του προορισμού του ανθρώπου, η αναζήτηση του Θεού. Αν το τρίτο δεν υπάρχει ή νοσεί, τότε ο άνθρωπος γίνεται αλαζονικός και μυωπικός. Νοιώθει ότι με την επιστήμη του γνωρίζει τα πάντα και με την τεχνολογία μπορεί τα πάντα. Νοιώθει παντογνώστης και παντοδύναμος. Κάπως θεός. Δεν έχει ανάγκη από άλλον θεό. Όλος ο μετα-φυσικός ορίζοντας καταρρέει σαν μαύρη τρύπα. Αυτός είναι ο μεγάλος κίνδυνος. Να χάσει ο άνθρωπος τη συνείδησή του, να έχει κατασκευάσει τεράστια μηχανική ευφυΐα και να στερείται της απαιτούμενης νοημοσύνης, να έχει προοπτική και δυνατότητα να μοιάσει τον Θεό μέσα από τα έργα του και να πνίγεται μέσα στο ψέμα της αυτοθεοποίησής του.

Μάσκες - Εμβόλια - Ψηφιακή Ιχνηλάτηση

Η παρούσα πανδημία του κορωνοϊού με τα σπάνια σε ιδιομορφία χαρακτηριστικά της, την ταχύτατη μεταδοτικότητα, την παντελή αδυναμία πρόληψης και αντιμετώπισης της, την απρόβλεπτη εξέλιξη της, τη θνητότητα και τη μαζικότητά της, επέβαλε πρωτόγνωρους όρους προστασίας των κοινοτήτων, έκλεισε δισεκατομμύρια ανθρώπους ταυτόχρονα στα σπίτια τους, καθήλωσε τις συγκοινωνίες σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο, απείλησε τη συνοχή των κοινοτήτων, έφερε στο προσκήνιο τις μεγάλες εταιρείες πληροφορικής, οι οποίες μάλιστα εμφανίζονται ως οι σωτήρες της ανθρωπότητας και ή μονοπωλούν τις ελπίδες της ή υποψιάζουν με την απειλητική παντοδυναμία τους.

Είναι αλήθεια ότι η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας θα μπορούσε να ελέγξει καλύτερα τη διασπορά της ασθένειας (εμβόλια, ψηφιακή ιχνηλά-τηση), σίγουρα έχει λειτουργήσει ως υποκατάστατο της άμεσης επικοινωνίας (τηλε-διασκέψεις κ.λπ.) και χωρίς καμία αμφιβολία έχει, τουλάχιστον στη χώρα μας, φέρει καίριο πλήγμα στο ακαταμάχητο τέρας της γραφειοκρατίας.

Παρά ταύτα, όταν για να προστατευθεί το αγαθό της υγείας, να ελεγχθεί η μεταδοτικότητα της ασθένειας, να στηριχθούν τα εθνικά συστήματα υγείας, καταρρέουν οι εθνικές οικονομίες, απαγορεύεται η ελεύθερη μετα-κίνηση, η δια-σκέδαση, η θρησκευτική λατρεία, η κοινωνική συνάθροιση, αποδυναμώνεται η εργασία, υποβαθμίζεται η εκπαίδευση, μάλιστα σε παγκό-σμιο επίπε-δο, τότε ανα-πόφευκτα δημιουργ-γείται μία κοινωνική παθολογία, διαταράσ-σε-ται η ψυχολογική ισορροπία, και μετατοπίζεται το κέντρο βάρους της ανθρώ-πινης αξίας από το ψυχο-κοινωνικό και πνευματικό επίπεδο στο βιολογικό. Ήδη ο άνθρωπος από αυτό και μόνον αλλάζει, επιστρέφει στα πρώτα στάδια της υποτιθέμενης εξέλιξής του... Η βιολογικο-ποίηση και μηχανοποίησή του ροκανίζουν την ανθρώπινη ταυτότητά του.

Όταν στη συνέχεια έρθουν τα εμβόλια, η 5G τεχνολογία, η ψηφιακή ιχνηλάτηση, ο υποχρεωτικός έλεγχος, τα fake news, η παραπληροφόρηση, οι κυβερ-νο--επιθέσεις, η απώλεια της ιδιωτικότητας και της ασφάλειας των δεδο-μένων, οι ανεξέλεγκτες κακές πρακτικές των χρηστών[18], και η υγεία πέσει στα χέρια της οικονομικής ολιγαρχίας, και των ψηφιακών μονοπωλίων των Zoom, Google, Amazon, Apple, Facebook, στα αθέατα κέντρα πού συγκεντρώ-νουν τεράστιες δυνάμεις ελέγχου, επιρροής, επιβολής κυρι-αρχίας, ή των ύπο-πτων συμμαχιών τους (Google-Apple), τότε το μεγάλο θύμα είναι η ανθρώ-πινη ελευ-θερία. Σε έναν άνθρωπο τόσο περιοριζόμενο και αυτοπροστα-τευό-μενο, τόσο παρακολουθούμενο και ελεγχόμενο, πόση άραγε από την αξία του έχει μένει;

Είναι αξιοσημείωτο αυτό που, σχολιάζοντας το υποτιθέμενο ικανότερο σύστη-μα ιχνηλάτησης κρουσμάτων κορωνοϊού της Κίνας, πρόσφατα δήλωσε ο Βόλφ-γκανγκ Σόιμπλε: «Εάν το τίμημα για την αποτελεσματικότητα και την ικανότητα δράσης κατά του κορωνοϊού είναι οι θεμελιώδεις αξίες, η ανθρώ-πινη αξιοπρέπεια, η ελευθερία, δεν θέλω να το πληρώσω»[19]. Φορώντας ο άνθρωπος τη μάσκα της αυτοπροστασίας του χάνει το πρόσωπό. Χάνοντας την ελευθερία και το αυτε-ξούσιο χάνει τον άνθρωπο.

Επίλογος

Θα κλείσω την ομιλία μου με μία δήλωση του Οδυσσέα Ελύτη στις 19 Οκτωβρίου

1979, με αφορμή την αναγγελία για τη βράβειυσή του με το Νόμπελ Λογοτεχνίας, ελαφρά όμως προσαρμόζοντάς την[20].

«Ήδη, σας το είπα. Είναι η βαρβαρότητα. Τη βλέπω να 'ρχεται μεταμ-φιε-σμέ-νη, κάτω από άνομες συμμαχίες (**Google-Apple**) και προσυμ-φωνημένες υπο-δουλώ-σεις. Δεν θα πρόκειται για τους φούρνους του Χίτλερ ίσως, αλλά για μεθοδευ-μένη και οιονεί επιστημονική καθυπό-ταξη του ανθρώπου. Για τον πλήρη εξευ-τελισμό του. Για την ατίμωσή του. Οπότε αναρωτιέται κανείς: Για τι παλεύουμε νύχτα μέρα κλει-σμένοι στα **σπίτια** μας; Παλεύουμε για ένα τίποτα, που ωστόσο είναι το παν. Είναι η **ελευθερία** μας, που όλα δείχνουν ότι δεν θ' αντέξει για πολύ. Είναι η ποιότητα, που γι' αυτή δεν δίνει κανείς πεντά-ρα. Είναι η οντότητα του **ανθρώπου**, που βαίνει προς την ολική της έκλειψη. Είναι η ανεξαρτησία της **σκέψης**, που έχει καταντήσει ήδη ένα γράμμα νεκρό. Είναι η **ενημέρωση και το φως που τείνουν να σβήσουν**. Ότι αυτοί που κρατούν στα χέρια τους το μέλλον του ανθρώπου μας κοροϊδεύουν, είναι χαρακτηριστικό. Εκείνοι βλέπουν το τίποτα. Εμείς το παν. Πού βρίσκεται η αλήθεια, θα φανεί μια μέρα, **όταν θα μπο-ρούμε να βλέπουμε μέσα από τον άνθρωπο τον Θεό και πίσω από τον θάνατο τη ζωή**. Και αυτό θα σώσει την τιμή όλων μας -και της εποχής μας».

Όλα αυτά γιατί, όπως γράφει στη Μαρία Νεφέλη, «Για να πατάς στέρεα στη γη, πρέπει το ένα πόδι σου να είναι έξω από τη γη»[21]. Και συμπληρώνουμε: Και το ένα μάτι σου να βλέπει έξω, πέρα από τη γη, πέρα από τη ζωική σου οντότητα και τη μηχανική σου λειτουργικότητα. Για να μπορείς να μείνεις άνθρωπος, πρέπει να μην είσαι μόνον... άνθρωπος!

Η σύγχρονη εξέλιξη σίγουρα αυξάνει την ικανότητα, πολλαπλασιάζει τις δυνάμεις, ενισχύει την ευφυΐα, επιμηκύνει την επιβίωση, αναβαθμίζει τους όρους της ζωής, περιορίζει όμως τη σοφία, αποδυνα-μώνει τη συνείδηση, συμπιέζει την ελευθερία, λιγοστεύει τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος βελτιώνεται βιολογικά, αλλά ξεθωριάζει και μικραίνει, χάνεται πνευματικά.

Ασφαλώς, η προ-τροπή του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου: «Μή μείνω-μεν, αδελφοί, ὄπερ ἔσμέν, ἀλλ' ὄπερ ἤμεν γενώ-μεθα»[22] είναι επίκαιρη όσο ποτέ. Ίσως το μέλλον μας να είναι η ανακάλυψη της αρχικής ταυτότητάς μας, της αλήθειας μας. Όχι της ζωικής προέλευσής μας αλλά της θεϊκής καταγωγής μας. Ίσως πάλι, αν το αναγκαίο είναι να μείνουμε άνθρω-ποι, το μεγάλο να είναι να γίνουμε άνθρωποι. Ο αγώνας γι' αυτό είναι η μεγαλύτερη πρόκληση της εποχής μας, η μεγαλύτερη ευκαιρία. Ίσως και η μεγαλύτερη ευλογία.

Παραπομπές:

[1] Ομιλία κατά την τελετή ανακήρυξης σε Επίτιμο Διδάκτορα του Παντείου Πανεπιστημίου, 20.7.2020.

[2] Klaus Schwab: <https://www.weforum.org/agenda/2016/0...>

[3] Σοφοκλής, Αντιγόνη, στ.683. @greek-language.gr

[4] «σημαίνει τοῦτο τὸ ὄνομα ὁ “ἄνθρωπος” ὅτι τὰ μὲν ἄλλα θηρία ὧν ὁρᾷ οὐδὲν ἐπισκοπεῖ οὐδὲ ἀναλογίζεται οὐδὲ ἀναθρεῖ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἅμα ἐώρακεν—τοῦτο δ’ ἐστὶ [τὸ] “ὄπωπε”—καὶ ἀναθρεῖ καὶ λογίζεται τοῦτο ὄπωπεν. Ἐντεῦθεν δὴ μόνον τῶν θηρίων ὀρθῶς ὁ ἄνθρωπος “ἄνθρωπος” ὠνομάσθη, ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε», αὐτὸ το ὄνομα ἄνθρωπος σημαίνει ὅτι τα ἄλλα θηρία ἀπ’ ὅσα βλέπουν τίποτε δὲν ερευνοῦν οὔτε συλλογίζονται οὔτε παρατηροῦν με προσοχή (ἀναθρεῖν), ὁ ἄνθρωπος ὁμῶς συγχρόνως βλέπει -καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ὄπωπε- καὶ παρατηρεῖ με προσοχή (ἀναθρεῖ) καὶ συλλογίζεται ἐκεῖνο που ἔχει ιδεῖ (δηλ. ὄπωπε). Ἀπ’ αὐτὸ λοιπὸν βγαίνει ὅτι ἀπὸ τα θηρία μόνον ὁ ἄνθρωπος σωστά ὠνομάσθηκε ἄν-θρωπος «ὁ ἐξετάζων ὅσα ἔχει ιδεῖ (ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε)» (Πλάτων, Κρατύλος, 399. Μετάφραση (μεταγραμμένη σε μονοτονικό): Ηλίας Λάγιος. Κρατύλος-Ευθύδημος, Αθήνα: Δαίδαλος Ι. Ζαχαρόπουλος.

[5] Ἄρριανός - Ἐπίκτητος, Ἄρριανοῦ Τακτικά, 2,9,3., Λεξικόν Liddell-Scott Τόμος Α΄ (Α-Δ), ἐκδ. Σιδέρη, Ἀθήναι 1997, σ. 227.

[6] Ψαλμ. μὴ΄ 13. «Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς»

[7] Ἀριστοτέλη, Πολιτικά Γ, 1278.b9.

[8] Ἀριστοτέλη, Μεταφυσικά - Βιβλίον Α, 980a.21.

[9] «Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον... ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης... ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ὁρατὸν καὶ νοούμενον... τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενον, ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, τούτέστιν ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου τῆ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενον...» (Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις Ὁρθοδόξου πίστεως,

Περὶ ἀνθρώπου, Β´ (12) 26, ΕΠΕ 1,212).

[10] Γεν. α´ 26.

[11] Ἔξοδ. γ´ 14.

[12] Β´ Πέτρ. α´ 4.

[13] Αυτό βέβαια ὅλο στηρίζεται στην ὑπαρξη του Θεού. Ὅπως λέγει και ο Paul Claudel, «Λοιπόν Θεέ μου, δεν σου ζητώ τίποτε. Απλά, να υπάρχουν, αυτό μου αρκεί», (Paul Claudel, *Αποφθέγματα*, www.gnomikologikon.gr).

[14] Πλάτων, Μενέξενος, 246e-247b.

[15] Harris, John: Reading the Minds of Those Who Never Lived. Enhanced Beings: The Social and Ethical Challenges Posed by Super Intelligent AI and Reasonably Intelligent Humans, Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics, October 2019, 28:4, pp. 585-591.

[16] Yuval Noah Harari: «*Sapiens, A Brief History of Humankind*», Harper, 2011, «*Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*», Harvill Secker, 2015, και «*21 Lessons for the 21st Century*», Spiegel & Grau, J. Cape, 2018.

[17] Ἀριστοτέλης: «Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἶδέναι ὀρέγονται φύσει», *Μεταφυσικά*, Βιβλίο Α´.

[18] Μαρθάρης, Γιάννης: ο 5G, οι εφαρμογές του και ένας αθέατος πόλεμος (3ο & 4ο Μέρος), <https://cyprusnews.eu/giannis-martharis>, 30.12.2019.

[19] <https://www.in.gr/2020/06/13/world/soimple-ponaei-otan-parousiazoun-os-xitler/>

[20] «Ἦδη, σας το εἶπα. Εἶναι ἡ βαρβαρότητα. Τη βλέπω να ἴσχυται μεταμφιεσμένη, κάτω ἀπό ἄνομες συμμαχίες και προσυμφωνημένες υποδουλώσεις. Δεν θα πρόκειται για τους φούρνους του Χίτλερ ἴσως, ἀλλά για μεθοδευμένη και οιοει ἐπιστημονική καθυπόταξη του ἀνθρώπου. Για τον πλήρη ἐξευτελισμό του. Για την ἀτίμωσή του. Ὅποτε αναρωτιέται κανείς: Για τι παλεύουμε νύχτα μέρα κλεισμένοι στα ἐργαστήριά μας; Παλεύουμε για ἕνα τίποτα, που ωστόσο εἶναι το παν. Εἶναι οἱ δημοκρατικοί θεσμοί, που ὅλα δείχνουν ὅτι δεν θ' ἀντέξουν για πολύ. Εἶναι ἡ ποιότητα, που γι' αὐτή δεν δίνει κανείς πεντάρα. Εἶναι ἡ οντότητα

του ατόμου, που βαίνει προς την ολική της έκλειψη. Είναι η ανεξαρτησία των μικρών λαών, που έχει καταστήσει ήδη ένα γράμμα νεκρό. Είναι η αμάθεια και το σκότος. Ότι οι λεγόμενοι «πρακτικοί άνθρωποι» -κατά πλειονότητα, οι σημερινοί αστοί- μας κοροϊδεύουν, είναι χαρακτηριστικό. Εκείνοι βλέπουν το τίποτα. Εμείς το πάν. Που βρίσκεται η αλήθεια, θα φανεί μια μέρα, όταν δεν θάμαστε πια εδώ. Θα είναι, όμως, εάν αξίζει, το έργο κάποιου απ' όλους εμάς. Και αυτό θα σώσει την τιμή όλων μας -και της εποχής μας», Ελύτης, Οδυσσέας, δήλωση (19.10.1979).

[21] Ελύτης, Οδυσσέας, Από την ποιητική συλλογή «Μαρία Νεφέλη» (1978).

[22] Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΘ' Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα, ΕΠΕ 5, σ. 72.

<https://bit.ly/2EtRtDD>